

POGLĄDY AUTORYTARNE A STOSUNEK DO DEMOKRACJI POLSKICH STUDENTÓW

AUTHORITARIAN VIEWS AND ATTITUDES TOWARDS
DEMOCRACY: THE CASE OF POLISH STUDENTS

*Radosław Marzęcki**

— ABSTRAKT —

W niniejszym artykule autor przedstawia problem kryzysu legitymizacyjnego współczesnej demokracji. Dane empiryczne wskazują, że obywatele wielu skonsolidowanych demokracji stają się dzisiaj coraz bardziej nieufni (cyniczni) wobec wartości, jaką jest demokratyczny system polityczny. Okazuje się, że problem ten dotyczy dzisiaj młodszych pokoleń obywateli. Autor próbuje odpowiedzieć na pytanie o to, jak młodzi ludzie (studenci) postrzegają i oceniają system polityczny w Polsce, także stara się przedstawić szerszy społeczny kontekst legitymizacji demokracji. Dlatego też analizuje związek pomiędzy preferowanym modelem władzy a poglądami na skali przekonania autorytarnych/demokratycznych.

Słowa kluczowe: demokracja, autorytaryzm, młodzież, studenci, legitymizacja, kryzys demokracji

— ABSTRACT —

In his article, the author presents the problem of legitimacy crisis of contemporary democracy. Empirical data show, that citizens of different consolidated democracies are becoming more and more cynical towards a value of democratic political system. It turns out that this problem is related to younger generations of citizens. The author wants to answer the question: how do young people (students) perceive and evaluate the political system in Poland? He probes into the wider social context of democratic legitimacy. Therefore, he analyzes the relationship between students' preferences in scope of forms of government and their views measured on the scale of authoritarian/democratic attitudes.

Keywords: democracy, authoritarianism, youth, students, legitimacy, crisis of democracy

* Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Instytut Politologii.

WPROWADZENIE

Przyszłość demokracji na świecie bywa coraz częściej przedmiotem poważnych naukowych dyskusji. W ich toku konfrontowane są dwie, poniekąd sprzeczne, wizje. W pierwszej – bardziej optymistycznej – podkreśla się fakt, że w ostatnich dekadach coraz więcej ludzi krytykuje demokrację w swoim kraju, jednakże – paradoksalnie – stanowi to argument za tezą o jej niezagrożonym trwaniu. Niektórzy badacze idą bowiem dalej, twierdząc, iż właśnie dlatego można demokrację uznać za jeszcze bardziej stabilną i skonsolidowaną niż kiedykolwiek, ponieważ obywatele mogą wyrażać swoje niezadowolenie, a mimo to system polityczny funkcjonuje nadal (Foa, Mounk, 2016, s. 6)¹. Druga interpretacja dostępnych danych empirycznych na temat stanu światowej demokracji ma bardziej pesymistyczny wydźwięk. Jej zwolennicy piszą wręcz o demokratycznym wycofaniu (*rollback*) (Diamond, 2008, s. 36–48), erozji (Puddington, 2010, s. 136–150), recesji (Diamond, 2015), topnieniu (Kurlantzick, 2011, s. 12–15), a nawet o „początku końca demokracji” (Battison, 2011).

Niezależnie od tego, który scenariusz uznamy za bardziej realistyczny, nie ulega wątpliwości, że współczesna demokracja stoi w obliczu poważnych wyzwań i zagrożeń. Jeśli nawet nie mamy do czynienia z upadkiem systemu, to trudno – jak twierdzi Philippe Schmitter (2015) – nie mówić o jego kryzysie, a bardziej precyzyjnie: o kryzysie demokratycznej legitymizacji, który ma swoje źródła w sposobie funkcjonowania systemu politycznego (jego sprawności i skuteczności) (Linz, 1978, s. 20–22). Na ten aspekt sprawowania demokratycznej władzy (*bad governance*) zwraca uwagę Francis Fukuyama (2015) w artykule *Why Is Democracy Performing So Poorly?* Jego zdaniem nowoczesne liberalne demokracje opierają się na połączeniu trzech podstawowych instytucji: państwa, rządów prawa oraz demokratycznej odpowiedzialności. Celem tej ostatniej jest zagwarantowanie – poprzez ustanowienie odpowiednich procedur, jak np. wolne i uczciwe wybory czy rywalizacja partyjna – aby rządy działały w interesie całego społeczeństwa, a nie tylko w swoim własnym, partykularnym) (Fukuyama, 2015, s. 12). Dostrzegając ich niedoskonałość, autor sugeruje, by skupić swą uwagę nie tylko na procesie konsolidacji demokracji, ale także na poszukiwaniu odpowiedzi na pytania o to, dlaczego czasem kończy się on niepowodzeniem (Fukuyama,

¹ Na ten paradoks zwraca uwagę także W. Russell Neuman (1986, s. 8), pisząc, że w kontekście niskiego poziomu wiedzy na tematy polityczne, jak również powszechnego wśród ogółu obywateli braku zainteresowania polityką jest niezwykle, iż demokracja funkcjonuje w zasadzie tak sprawnie.

2015, s. 20). Podobnie Marc F. Plattner (2015, s. 7) podkreśla, że „złe rządzenie” oznacza przede wszystkim niemożność powołania do życia instytucji nowoczesnego państwa. W praktyce skutkuje to wieloma konsekwencjami potęgującymi społeczne rozczarowanie systemem politycznym. Wśród nich można wskazać m.in. zbyt wolny wzrost gospodarczy, słabość usług świadczonych przez państwo, niski poziom bezpieczeństwa osobistego obywateli czy wszechobecną korupcję (Plattner, 2015, s. 7). Kryzys legitymizacyjny dotyczy również państw lepiej zarządzanych, ponieważ stanowi immanentną cechę współczesnej demokracji (Habermas, 1983; 2002). Krytycyzm wobec modelu demokracji przedstawicielskiej – twierdzi Norberto Bobbio – wynika z uznania jego „niesterowności”. Jak pisze, główny zarzut eksponuje „niezdolność rządów demokratycznych do opanowania we właściwy sposób konfliktów typowych dla złożonego społeczeństwa”, a więc „niesprawność władzy” (Bobbio, 1998, s. 63). Jej następstwem może się okazać tęsknota obywateli za silnym, sprawnym i skutecznym aparatem rządzącym. Warto zauważyć, że nawet ci badacze, którzy z dystansem podchodzą do tezy o „recesji demokracji”, zaznaczają, że dzisiejsze demokracje funkcjonują pomimo coraz bardziej niekorzystnych warunków globalnych, wśród których Steven Levitsky i Lucan Way (2015, s. 56–57) wymieniają: kryzys ekonomiczny po 2008 roku, malejące znaczenie Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej, rosnącą siłę i pewność siebie Chin i Rosji² czy – w pewnym okresie – gwałtowny wzrost cen ropy naftowej. *Właśnie dlatego żadna – nawet skonsolidowana – demokracja nie jest czymś nieuchronnym* (Schmitter, 2005, s. 13). Co więcej, przyjmując określoną koncepcję konsolidacji³, powinniśmy – jak przekonują Roberto Stefan Foa i Yascha Mounk – zaakceptować również możliwość „demokratycznej dekonsolidacji” (2016, s. 15). Jak argumentują, demokracja może pewnego dnia przestać być *the only game in town* (Linz, Stepan, 1996). Obywatele, którzy niegdyś zaakceptowali demokrację jako legalną formę rządów, mogą w przyszłości stać się bardziej otwarci na autorytarne alternatywy. Systemy partyjne, w których wszystkie siły polityczne były zjednoczone w obronie

² Problem ten podnosi Plattner (2015, s. 10), pisząc, że „w świecie podzielonym na strefy wpływów zdolność państwa do kroczenia ścieżką demokratyczną będzie zdeterminowana przez jego międzynarodowe sojusze oraz geografię”, a „los demokracji w krajach postkomunistycznych zależeć będzie od tego, po której stronie granicy między Rosją a UE się ostatecznie znajdą”.

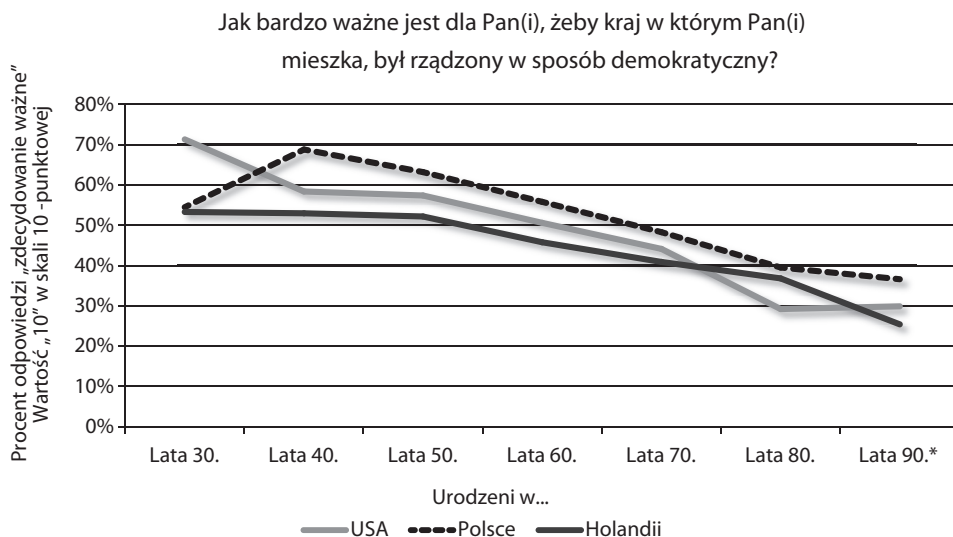
³ Roberto Stefan Foa i Yascha Mounk (2016, s. 15) wskazują na trzy warunki konsolidacji demokracji: 1) stopień poparcia dla demokracji jako system rządów; 2) stopień, w jakim partie i ruchy antysystemowe mają wpływ na życie publiczne; 3) stopień, w jakim akceptowane są demokratyczne zasady i reguły.

demokracji, mogą ulec destabilizacji w konsekwencji wzrostu poparcia dla ugrupowań antysystemowych. Zasady, które kiedyś były przestrzegane przez wszystkich istotnych graczy na scenie politycznej, mogą zostać zdeprecjonowane przez polityków zorientowanych na przejście władzy (Foa, Mounk, 2016, s. 15; Sekuła, 2009, s. 47).

LEGITYMIZACJA A WIEK

Kryzysu legitymizacyjnego nie należy utożsamiać tylko i wyłącznie z utratą autorytetu przez elity polityczne. Jego podłoże ma charakter wielowymiarowy i jest uwarunkowane oddziaływaniem wielu czynników, m.in. instytucjonalnych (np. system partyjny, charakter rywalizacji międzypartyjnej), międzynarodowych (np. funkcjonowanie w określonych sojuszach czy zagrożenie ze strony niedemokratycznych sąsiadów), socjoekonomicznych (np. rozwój gospodarczy, kryzysy ekonomiczne, nierówności społeczne) i kulturowych (postawy elit politycznych, dominujące wzory kultury politycznej wszystkich członków społeczeństwa) (Sekuła, 2009, s. 47). Można przytoczyć dane pokazujące, że obywatele wielu skonsolidowanych demokracji stają się bardziej nieufni (cyniczni) wobec wartości, jaką jest demokratyczny system polityczny. Są oni w coraz mniejszym stopniu przekonani, iż to, co robią, ma realny wpływ na politykę, i dlatego rośnie ich skłonność do wyrażania poparcia dla innych – autorytarnych – modeli rządzenia (Foa, Mounk, 2016, s. 7). Okazuje się, że problem ten dotyczy dzisiaj młodszych pokoleń obywateli. Na wykresie 1 przedstawiono poziom pełnej akceptacji (wybierana wartość „10” w skali 1–10, w której „1” oznaczała odpowiedź: „zupełnie nieważne”, a „10” – „zdecydowanie ważne”) dla stwierdzenia, że „ważne jest, by kraj, w którym mieszkam był rządzony w sposób demokratyczny”. Dla porównania różnych kultur politycznych zestawiono dane dla trzech państw: Polski, Stanów Zjednoczonych oraz Holandii. Odtworzone trendy – w każdym przypadku – pokazują wyraźną tendencję spadkową entuzjastów demokratycznego charakteru rządów wraz z wiekiem respondentów. To wśród ludzi urodzonych w latach 80. i 90. XX wieku (tzw. pokolenie Y, pokolenie Millenium) obserwujemy najniższe odsetki wskazań odpowiedzi „zdecydowanie ważne”.

Zauważone tutaj zjawisko Foa i Mounk określają mianem „pokoleniowego odwrócenia”. Jak piszą, „nie tak dawno temu młodzi ludzie byli, bardziej niż starsi, entuzjastyczni wobec wartości demokratycznych. W pierwszej edycji Światowego Sondażu Wartości (1981–1984 i 1990–1993) chętniej wspierali wolność słowa

Wykres 1. Ważność demokracji wg dekady urodzenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych World Values Survey, wave 7 (2010–2014).

* do analizy wykorzystano dane dla osób, które w momencie badania były pełnoletnie.

i znacząco słabiej akceptowali polityczny radykalizm. Dzisiaj te role się odwróciły: na ogół poparcie dla politycznego radykalizmu w Ameryce Północnej i Europie Zachodniej jest większe wśród młodych, a dla wolności słowa – mniejsze” (Foa, Mounk, 2016, s. 9).

Trzeba też postawić pytanie: czy w świetle powyższych danych powinniśmy sądzić, że młodzi obywatele przyjmują dzisiaj postawy antydemokratyczne? Niekoniecznie. Z pewnością stali się bardziej obojętni w tej kwestii. Przykładowo, wśród młodych Amerykanów urodzonych w latach 80. XX wieku odsetek wskazań wartości „1”, „2” i „3” (na tej samej skali 10-punktowej oznaczają postawy niechętnie demokracji) wyniósł 3,7%, podczas gdy wśród osób urodzonych w latach 40. było to 1,5%. Bardziej znaczącą różnicę widać, jeśli porównamy wskazania dla wartości środkowych skali (tj. „4”, „5” i „6”). Okazuje się, że niemal co trzeci respondent z pokolenia millenialsów (28,2%) i tylko 9% osób urodzonych w okresie II wojny światowej lokuje swoje poglądy na system polityczny w tym zakresie.

METODOLOGIA I PROBLEMATYKA BADAWCZA

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja związku między poglądami autorytarnymi/demokratycznymi a oceną systemu politycznego. Z uwagi na zastosowaną metodologię badawczą (m.in. dobór próby) grupą odniesienia dla formułowanych wniosków będzie środowisko polskich studentów. Ilekroć więc mowa w tekście o „młodych Polakach”, „młodym pokoleniu” czy „młodych obywatelach”, należy mieć na uwadze powyższe założenie. Szczególną uwagę skupiono na tych elementach kultury politycznej młodych obywateli (studentów), które mogą pośrednio determinować jakość współczesnej demokracji. Analizie zostały poddane ogólne problemy (stosunek do demokracji) w kontekście szczegółowych poglądów mierzonych zaproponowaną przez autora skalą nastawień autorytarnych/demokratycznych. W związku z tym postawiono następujące pytania badawcze: po pierwsze, jak młodzi ludzie (studenci) zapatrują się na system polityczny w Polsce, jak go oceniają? Po drugie, czy widoczna jest spójność pomiędzy ich stosunkiem do demokracji (pozytywny/negatywny) a poglądami na skali przekonań autorytarnych/demokratycznych.

Przy konstrukcji skali zastosowano dyferencjał semantyczny, zawierający 15 stwierdzeń podzielonych na 7 wymiarów. To autorskie narzędzie badawcze wykorzystano w badaniu ankietowym, zrealizowanym wśród studentów w okresie od stycznia do czerwca 2015 roku. Próba badawcza liczyła 810 studentów z 9 różnych uniwersytetów w Polsce. Średnia wieku respondentów wynosiła 22 lata. 97% badanych studentów stanowiły osoby w wieku 18–25 lat.

STUDENCI WOBEC DEMOKRACJI

Zebrane dane pozwalają sformułować wniosek, iż demokratyczny charakter systemu politycznego jest dla większości badanych bardzo ważny (tabela 1). Dokładnie 58,9% studentów w ten sposób opisuje swoje oczekiwania dotyczące sposobu, w jaki powinna być rządzona Polska. Kolejne 26,2% uznało ten wymóg za „raczej ważny” (w sumie: 85,1%). W porównaniu z analogicznym badaniem ankietowym przeprowadzonym w 2012 roku zaobserwowano jednak spadek najbardziej zdecydowanych pozytywnych deklaracji (wówczas było to 65%, a w sumie pozytywnych ocen: 90%) (Guzik, Marzęcki, Stach, 2015, s. 94). Z drugiej strony 7,4% respondentów wyraża swoją dezaprobatę w tym zakresie, a niemal tyle samo (7,6%) – obojętność lub problem ze sformułowaniem własnej opinii.

Tabela 1. Demokracja jako wartość dla polskich studentów

Jak bardzo ważne jest dla Pana(i), żeby kraj w którym Pan(i) mieszka, był rządzony w sposób demokratyczny?	
Bardzo ważne	58,9%
Raczej ważne	26,2%
Raczej nieważne	5,0%
Bardzo nieważne	2,4%
Trudno powiedzieć	7,6%

Źródło: opracowanie własne.

Czy w świetle powyższego zestawienia należy sądzić, że młodzi Polacy nie widzą dla demokracji żadnej alternatywy? Odpowiedź na to pytanie nie może być jednoznaczna. Przede wszystkim dlatego, że tylko 42,1% respondentów deklaruje swoje bezwarunkowe przywiązanie do demokracji (akceptacja stwierdzenia: „Demokracja ma zawsze przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów”), a jednocześnie 43,4% potrafi relatywizować kwestię charakteru systemu politycznego (stwierdzenie: „Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być lepsze niż rządy demokratyczne”, akceptacja na poziomie 33,7%), wyrażać swoją obojętność (4,5%) lub wprost pogląd antydemokratyczny („Demokracja jest złą formą rządów” – 5,2%). Mimo że dane z tabeli 2 nie potwierdzają tezy o bezgranicznym entuzjazmie młodych dla demokracji, to raczej nie należy ich przy tym odbierać w tonie alarmistycznym. Po pierwsze dlatego, że podobny problem dotyczy całego społeczeństwa, a nie tylko grupy najmłodszych obywateli, a dodatkowo jest on względnie stały w czasie (zob. *Opinie o demokracji*). Po drugie, odsetek poglądów antysystemowych jest wciąż dosyć niski (5,2%), choć warto zauważyć, że w 2012 roku wyniósł on 2%. Po trzecie, należy spróbować powyższe dane odczytać w kontekście czynników, które na co dzień generują negatywne oceny funkcjonowania instytucji demokratycznych czy osób pełniących funkcje publiczne. To one – w dłuższym okresie – rzutują na oceny samego systemu politycznego. Można bowiem założyć, że akceptacja – pod pewnymi warunkami – władzy nie w pełni demokratycznej (tzw. rządów silnej ręki, rządów technokratów/ekspertów itp.) może być przejawem tęsknoty obywateli za sprawnym aparatem państwowym, który będzie potrafił zdefiniować najważniejsze problemy różnych grup społecznych i jednocześnie w sposób skuteczny będzie je rozwiązywał. Niewątpliwie jednak tak duży odsetek odpowiedzi dopuszczających alternatywę względem demokracji świadczy o jej legitymizacyjnym kryzysie.

Tabela 2. Opinie polskich studentów o demokracji

Które z podanych stwierdzeń o demokracji jest Panu(i) najbliższe?	
Demokracja ma zawsze przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	42,1%
Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być lepsze niż rządy demokratyczne	33,7%
Dla takich ludzi jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny, czy niedemokratyczny	4,5%
Demokracja jest złą formą rządów	5,2%
Trudno powiedzieć	14,4%

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe tezy znajdują swoje uzasadnienie w danych zamieszczonych w tabeli 3. Sugerują one zarazem, co młodzi ludzie uznają za najsłabszą stronę polskiej demokracji. Jak wcześniej wspomniano, źródłem kryzysu legitymizacji jest niedostateczny poziom sprawności i skuteczności systemu. Wówczas rodzą się przekonania, które nakazują brać pod uwagę inne alternatywy. Wśród studentów największą popularnością cieszy się mimo wszystko „demokratyczny system polityczny” (48,7% wskazań), jednakże niemal jedna trzecia badanych preferuje model, który – przynajmniej teoretycznie – akcentuje większy poziom sprawności, skuteczności, racjonalności czy regulowania sporów i konfliktów. 21,2% badanych za najlepszy model rządzenia uznaje „władzę ekspertów z kół pozarządowych, będącą wynikiem umowy między partiami politycznymi”, a 9,5% „władzę silnego przywódcy, który nie musi liczyć się z parlamentem i wyborcami”. Wydaje się, iż – z dwóch powodów – ten wynik należy interpretować w kontekście „tęsknoty za silną i sprawną władzą”, o której wspomniano wcześniej. Po pierwsze, „niesterowność” demokracji jest jej charakterystyczną i trudną do usunięcia – nawet w stabilnych systemach – cechą. Jak podkreśla Norberto Bobbio, w demokracjach władza jest „rozproszona”, „konflikty społeczne występują w większym stopniu niż w ustrojach autokratycznych”, a „procedury kolektywnego podejmowania decyzji i spełniania żądań wysuwanych przez społeczeństwo obywatelskie mają tę właściwość, że opóźniają, a nawet paraliżują, przez grę krzyżujących się sprzeciwów, proces decyzyjny” (Bobbio, 1998, s. 64–65). Po drugie zaś, te problemy dostrzegają sami młodzi obywatele. W badaniu przeprowadzonym w 2012 roku za największą bolączkę polskiej demokracji uznali „kłótnie polityków” (Guzik, Marzęcki, Stach, 2015, s. 98).

Tabela 3. Preferencje polskich studentów w zakresie modelu władzy

Który z modeli władzy jest Pana(i) zdaniem najlepszy?	
Władza silnego przywódcy, który nie musi liczyć się z parlamentem i wyborcami	9,5%
Władza ekspertów z kół pozarządowych, będąca wynikiem umowy między partiami politycznymi	21,2%
Rządy wojskowych	2,4%
Demokratyczny system polityczny	48,7%
Trudno powiedzieć	18,2%

Źródło: opracowanie własne.

WYNIKI ANALIZY: POGLĄDY AUTORYTARNE A STOSUNEK DO DEMOKRACJI

Jak wcześniej wspomniano, w analizie wykorzystano skalę nastawień autorytarnych/demokratycznych (skala A/D), opisujących jeden z wymiarów syndromu autorytarnego/demokratycznego: podział „my” – „oni”, stereotypy i uprzedzenia w stosunku do innych/obcych (zob. Koralewicz, 2008, s. 142–158). Respondenci oceniali poszczególne pary stwierdzeń, używając 5-punktowej skali (tabela 4).

Tabela 4. Skala A/D wykorzystana w badaniu studentów

Wymiar I: Tendencja do kategoryzowania rzeczywistości			
1	Ludzie danej narodowości posiadają charakterystyczne cechy, dzięki którym zwykle są do siebie bardzo podobni	1 2 3 4 5	W rzeczywistości trudno wskazać typowe cechy danej narodowości. Każdy człowiek jest inny, a jego cechy nie zależą od narodowości
2	Ludzie dzielą się na lepszych i gorszych i można ich łatwo ocenić	1 2 3 4 5	Aby ocenić człowieka, trzeba go lepiej poznać
Wymiar II: Faworyzowanie grupy własnej, stronniczość / przeciwstawianie się grupom obcym			
3	Ludzie o poglądach politycznych takich jak ja mają lepsze pomysły na rozwiązanie wielu problemów we współczesnej Polsce	1 2 3 4 5	W Polsce jest wielu ludzi, także o poglądach politycznych innych niż moje, którzy mają pomysły na rozwiązanie wielu problemów naszego kraju
4	Często zdarzają mi się sytuacje, w których wypadam lepiej od innych studentów	1 2 3 4 5	W moim środowisku znajdują się osoby o różnych talentach. Każdy w czymś jest dobry

Wymiar III: Nieufność, niechęć, pogarda dla „obcości”			
5	Ludzie o poglądach innych niż moje zwykle mają ukryte intencje, dlatego rzadko z nimi rozmawiam	1 2 3 4 5	Lubię rozmawiać z osobami o poglądach innych niż moje, ponieważ pozwala to dostrzec inne punkty widzenia
6	Środowiska feministyczne proponują rozwiązania, które burzą porządek społeczny, dlatego nie należy im się szacunek	1 2 3 4 5	Środowiska feministyczne zasługują na szacunek, ponieważ walczą o prawa osób dyskryminowanych przez większość
7	Ludzie, którzy z pogardą traktują osoby niepełnosprawne, po części mają w tym rację	1 2 3 4 5	W moim środowisku nie ma miejsca dla osób, które pogardliwie odnoszą się do osób niepełnosprawnych
8	Bardzo nie lubię współpracować z ludźmi o innych niż moje cechach osobowości	1 2 3 4 5	Zróżnicowanie cech osobowości w grupie sprzyja lepszej współpracy
Wymiar IV: Tendencja do posługiwania się stereotypami			
9	Niemcy, Francuzi i Amerykanie są pod wieloma względami lepsi od Polaków	1 2 3 4 5	Narodowość w gruncie rzeczy nie ma znaczenia w ocenie innych ludzi
10	Bardzo łatwo można wskazać cechy, które opisują charakter narodowy Polaków	1 2 3 4 5	Polacy są społeczeństwem zróżnicowanym, dlatego trudno jest opisać ich charakter narodowy
Wymiar V: Poczucie wyobcowania, braku więzi z „obcymi”			
11	Osoby, które myślą inaczej niż ja, powinny skupiać się wyłącznie na sobie. Nie warto z nimi rozmawiać	1 2 3 4 5	Warto nawiązywać kontakty z osobami, które mają poglądy inne niż ja, gdyż wówczas można się wiele dowiedzieć
Wymiar VI: Przekonanie o nieuchronności konfliktów			
12	W polityce brak jest miejsca na kompromisy. Albo ma się rację, albo się przegrywa	1 2 3 4 5	Wartością polityki jest umiejętność współpracy, poszukiwania kompromisów czy porozumienia
13	Konflikt pokoleń istnieje od zawsze, ponieważ ludzie starsi nie rozumieją młodego pokolenia	1 2 3 4 5	Zarówno ludzie młodzi, jak i dorośli powinni starać się lepiej zrozumieć
14	Nierówności ekonomiczne będą się powiększać, ponieważ nikomu nie zależy na ich zmniejszaniu	1 2 3 4 5	Sfera ubóstwa może ulec zmniejszeniu, jeśli będziemy się starać pomagać ludziom biednym
Wymiar VII: Normalność vs. łamanie norm, niezgodność z typowym wzorem			
15	Zachowania niektórych ludzi dyskwalifikują ich jako prawdziwych Polaków	1 2 3 4 5	Każdy na swój sposób stara się być dobrym Polakiem. Podział na prawdziwych i nieprawdziwych Polaków jest pozbawiony sensu

Źródło: opracowanie własne.

W ramach analizy poszukiwano prawidłowości, które pozwoliłyby zweryfikować dwie hipotezy: (1) preferencje respondentów w zakresie modelu władzy (zmienna niezależna) różnicują ich przekonania mierzone skalą A/D (zmienna zależna) oraz (2) przekonania autorytarne/demokratyczne (zmienna niezależna) różnicują stosunek do demokracji i determinują preferencje w zakresie modelu władzy (zmienna zależna). W celu rozpatrzenia pierwszego przypadku przyjęto następujące założenia:

- średnie wyliczone z wartości skali dla każdego stwierdzenia oddzielnie wyznaczają dyspozycje respondentów do przyjmowania poglądów autorytarnych/demokratycznych;
- wartość średnia 3,00 ze skali oznacza jej metryczny środek, a zatem wartości odchylone w kierunku lewego bieguna skali („1”) sygnalizują poglądy bardziej autorytarne, a odchylone w kierunku bieguna prawego („5”) – poglądy bardziej demokratyczne⁴.

Szczegółowe dane zamieszczono w tabeli 5. Ich wnikliwa obserwacja pozwala na wyciągnięcie wielu wniosków. Przede wszystkim preferencje w zakresie modelu władzy znacząco różnicują poglądy na skali A/D. Widać wyraźnie, że osoby deklarujące pogląd, że „demokracja ma zawsze przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów” jednocześnie wyrażają poglądy bardziej demokratyczne niż osoby utożsamiające się z twierdzeniem, że „demokracja jest złą formą rządów”. Przejrzyście ilustruje to zbiorczy wskaźnik dla wszystkich stwierdzeń zawarty w ostatniej kolumnie tabeli (1–15). Zwolennicy demokracji (D) w czystej postaci uzyskali najwyższą średnią (3,699), a jej przeciwnicy (A) – najniższą (3,019). Mimo że analizowana zmienna nie ma charakteru porządkowego, to łącząc wartości wyrażające poglądy relatywizujące stosunek do demokracji (R) oraz wyrażające obojętność (O) otrzymujemy swoiste kontinuum postaw: od bardziej demokratycznych po bardziej autorytarne. Należy jednak zauważyć, że tylko w przypadku niektórych stwierdzeń (1, 3, 4, 6, 10, 12, 14 i 15) krytycy ustroju demokratycznego artykułowali poglądy, które można jednoznacznie określić mianem autorytarnych (średnia poniżej 3,00). Dlatego też wskaźnik zbiorczy nieznacznie przekracza metryczny środek skali (i wynosi 3,019).

⁴ Warto jednak zaznaczyć, że w toku analizy dostrzeżono pewne mankamenty narzędzia badawczego, które osłabiają trafność pojedynczych wyników. Ten temat zostanie poruszony w dalszej części artykułu.

Tabela 5. Preferowany model władzy a poglądy autorytarne/demokratyczne

Model władzy*	Numer stwierdzenia															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	1-15
D	2,822	4,361	3,691	3,777	3,970	3,339	4,547	3,834	3,798	2,916	4,147	4,012	3,699	3,301	3,269	3,699
R	2,743	3,985	3,426	3,605	3,921	2,777	4,382	3,762	3,940	2,693	4,112	3,846	3,438	2,955	3,019	3,507
O	2,686	4,029	3,229	3,571	3,714	2,829	4,171	3,343	3,824	2,857	3,686	3,571	3,343	2,743	3,029	3,375
A	2,286	3,738	2,390	2,762	3,548	1,738	4,286	3,643	4,119	2,390	3,976	2,595	3,024	2,357	2,429	3,019
Różnica D-A	0,536	0,623	1,301	1,015	0,422	1,601	0,261	0,191	-0,321	0,526	0,171	1,417	0,675	0,944	0,84	0,68

Źródło: opracowanie własne.

* **D** – Demokracja ma zawsze przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów

R – Niektóre rządy niedemokratyczne mogą być lepsze niż rządy demokratyczne

O – Dla takich ludzi jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny, czy niedemokratyczny

A – Demokracja jest złą formą rządów

Oczekiwana zależność wystąpiła w przypadku 14 z 15 stwierdzeń. Wyjątkiem jest 9. para stwierdzeń („Niemcy, Francuzi i Amerykanie są pod wieloma względami lepsi od Polaków” vs. „Narodowość w gruncie rzeczy nie ma znaczenia w ocenie innych ludzi”), będąca częścią wymiaru określanego jako „tendencja do posługiwania się stereotypami”. Uzyskany wynik wskazuje, że osoby negatywnie nastawione do demokracji częściej akceptowały pogląd skategoryzowany, jako „demokratyczny” (średnia: 4,119). Wydaje się jednak, iż to odstępstwo od dostrzeżonej prawidłowości można tłumaczyć słabością samego narzędzia badawczego. Pierwsze stwierdzenie w parze sugeruje bowiem wyższość innych narodów nad polskim, co mogło wpłynąć na deklaracje osób o nastawieniach autorytarnych⁵.

Z kolei największą różnicę (potwierdzającą stawianą hipotezę) zaobserwowano w przypadku 6. pary („Środowiska feministyczne proponują rozwiązania, które burzą porządek społeczny, dlatego nie należy im się szacunek” vs. „Środowiska feministyczne zasługują na szacunek, ponieważ walczą o prawa osób dyskryminowanych przez większość”), a także 12. („W polityce brak jest miejsca na kompromisy. Albo ma się rację, albo się przegrywa” vs. „Wartością polityki jest umiejętność współpracy, poszukiwania kompromisów czy porozumienia”), 3. („Ludzie o poglądach politycznych takich jak ja mają lepsze pomysły na rozwiązanie wielu problemów we współczesnej Polsce” vs. „W Polsce jest wielu ludzi, także o poglądach politycznych innych niż moje, którzy mają pomysły na rozwiązanie wielu problemów naszego kraju”) i 4. („Często zdarzają mi się sytuacje, w których wypadam lepiej od innych studentów” vs. „W moim środowisku znajdują się osoby o różnych talentach. Każdy w czymś jest dobry”). W świetle uzyskanych rezultatów można pozytywnie zweryfikować pierwszą hipotezę. Istotnie preferencje respondentów w zakresie modelu władzy (stosunek do demokracji) różnicują ich przekonania mierzone skalą A/D (poglądy autorytarne/demokratyczne).

W celu weryfikacji drugiej hipotezy przygotowano zestawienie danych zamieszczonych w tabeli 6. W rzeczywistości składa się ona z 15 tabel krzyżowych ilustrujących związek między poglądami na skali A/D a preferowanym modelem władzy (*de facto*: stosunkiem do demokracji). Za osoby o poglądach autorytarnych uznano te, które (dla każdej pary stwierdzeń osobno) uzyskiwały średnią poniżej wartości 3,00. Analogicznie osoby o poglądach demokratycz-

⁵ Dlatego należy rozważyć wyłączenie tej pary stwierdzeń z analizy. Wówczas różnica D–A dla wszystkich stwierdzeń (1–15) rośnie z 0,68 do 0,752.

nych uzyskiwały średnie powyżej 3,00. Dodatkowo w tabeli zawarto informację o najczęstszym wyborze (dominanta) modelu władzy.

Również tym razem można zaobserwować swoiste prawidłowości. Po pierwsze, w 14 z 15 przypadków respondenci wyrażający przekonania demokratyczne częściej niż osoby posiadające przekonania autorytarne zgadzały się z opinią, że „demokracja ma zawsze przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów”⁶. Po drugie, w 12 z 15 przypadków osoby o przekonaniach autorytarnych częściej niż badani o przekonaniach demokratycznych akceptowali sformułowanie, że „demokracja jest złą formą rządów”. Należy jednak pamiętać, że ta opinia w żadnym przypadku (także przez osoby deklarujące przekonania autorytarne) nie była najczęstszym wskazaniem. Ogólnie rzecz biorąc, można powiedzieć, że 47,09% respondentów o poglądach demokratycznych i 32,03% o poglądach autorytarnych uznaje przewagę demokracji nad innymi ustrojami, a 3,53% badanych o przekonaniach demokratycznych i 8,91% o przekonaniach autorytarnych odrzuca demokrację jako złą formę rządów. Po trzecie, dla osób o demokratycznych przekonaniach demokracja zawsze była priorytetowym wyborem. Z kolei w aż 11 na 15 przypadków osoby o przekonaniach autorytarnych najczęściej wskazywały odpowiedź: „Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być lepsze niż rządy demokratyczne”. Wobec powyższych ustaleń za pozytywnie zweryfikowaną (choć częściowo) można uznać również drugą hipotezę badawczą, bowiem przekonania autorytarne/demokratyczne różnicują stosunek do demokracji i determinują preferencje w zakresie modelu władzy.

Tabela 6. Poglądy na skali A/D a stosunek do demokracji

	Przekonania A/D*	Demokracja ma zawsze przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	Demokracja jest złą formą rządów	DOMINANTA (model władzy)
1	D	43,3%	4%	D
	A	38,4%	8,1%	D
2	D	47,8%	4,5%	D
	A	30,6%	8,2%	R – 40,0%
3	D	49,2%	1,9%	D
	A	29,6%	14,5%	R – 38,2%

⁶ Wyjątkiem po raz kolejny jest 9. para stwierdzeń.

	Przekonania A/D*	Demokracja ma zawsze przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	Demokracja jest złą formą rządów	DOMINANTA (model władzy)
4	D	46,4%	3,3%	D
	A	32,2%	12,6%	R – 36,4%
5	D	44,6%	4,4%	D
	A	31,3%	7,2%	R – 36,1%
6	D	54,5%	0%	D
	A	20,8%	13,6%	R – 44,9%
7*	D	44,8%	5,2%	D
	A	20,5%	2,6%	R – 35,9%
8*	D	45,3%	4,7%	D
	A	36,5%	3,1%	D
9*	D	40%	6,2%	D
	A	42,6%	3,2%	D
10	D	48,2%	3,6%	D
	A	38,9%	7,1%	D
11	D	43,5%	5,2%	D
	A	29,1%	7,3%	R – 34,5%
12	D	47,5%	2%	D
	A	26,9%	19,3%	D/R
13	D	46,5%	4,4%	D
	A	31,7%	10%	R – 37,2%
14	D	53,5%	1,1%	D
	A	35,9%	7,8%	R – 38,5%
15	D	51,3%	2,5%	D
	A	35,4%	9,1%	R – 37,8%

Źródło: opracowanie własne.

* Przekonania „D” – średnia ze skali A/D > 3,00

Przekonania „A” – średnia ze skali A/D < 3,00

PODSUMOWANIE

Kryzys legitymizacyjny, jeśli zostanie przewyciężony, przyczyni się do silniejszej stabilizacji systemów demokratycznych na świecie. W obliczu nieusuwalnego ryzyka upadku współczesna demokracja wymaga trwałego uprawomocnienia, a więc przekonania obywateli, że mimo wielu niedociągnięć i błędów obecne instytucje polityczne wydają się lepsze od wszelkich alternatyw (Linz, Stepan, 1978, s. 16; Diamond, Linz, Lipset, 1995, s. 9). Dlatego też należy podejmować działania zorientowane nie tyle na utrzymanie demokratycznego charakteru systemu politycznego, ile na poprawę jego jakości. Postulat ten dotyczy zarówno społeczeństwa obywatelskiego, jak i – przede wszystkim – elit politycznych. Kluczem do jego właściwej realizacji może być racjonalna reakcja na globalne trendy, których podmiotem są młode pokolenia obywateli: upowszechnianie i utrwalanie się nowych, „zdepolityzowanych” stylów życia (Marzęcki, 2015), spadek zaufania do elit i instytucji politycznych, radykalizacja poglądów.

Studenci, objęci badaniem ankietowym, którego wyniki zreferowano w niniejszym artykule, to grupa, o której trudno mówić jednoznacznie w kategoriach „zagrożenia dla przyszłości demokracji” (Forbrig, 2005, s. 7; Marzęcki, Stach, 2016). Na podstawie zebranych danych można ją raczej określić mianem „pokolenia nadziei dla demokracji”. Właśnie jako pokolenie ludzi urodzonych na przełomie lat 80. i 90. XX wieku mają szansę stać się katalizatorem procesu, który będzie skutkował podnoszeniem jakości polskiej demokracji. Dysponują bowiem znaczącym prodemokratycznym kapitałem⁷: cenią demokrację jako wartość i – choć krytykują jej funkcjonowanie – to poglądy antysystemowe odgrywają marginalną rolę. Analiza ujawniła związek między przekonaniami autorytarnymi/demokratycznymi a stosunkiem do demokracji, co również można interpretować w kontekście sformułowanego wcześniej postulatu. O potencjale pokolenia – pisze Krystyna Szafranec – „nie tyle decydują cechy młodości, co postawy i predyspozycje nabyte w młodym wieku” (2011, s. 21). Dlatego inwestowanie w wartościowe postawy obywatelskie i prodemokratyczne, takie jak: współpraca, zaufanie, współodpowiedzialność, solidarność, szacunek czy akceptacja dla różnorodności, stanowi ważną determinantę jakości demokracji w przyszłości. Scenariusz negatywny będzie jednak zawsze stanowił swoiste potencjalne ryzyko dla stabilności demokracji. Zaprezentowana analiza dowodzi

⁷ Średnia ze skali A/D dla całej próby badawczej wyniosła 3,532, co świadczy po przewadze nastawień demokratycznych.

bowiem, że poziom zubożenia rośnie wraz z utrwalaniem się nawyków autorytarnego działania (m.in. upowszechnianiem się stereotypów i uprzedzeń wobec innych/obcych). Odpowiedzialność za przyszłość demokracji spoczywa więc na konkretnych podmiotach: systemie edukacji, mediach masowych, partiach politycznych, które współtworzą klimat przyzwolenia (lub braku zgody) dla zachowań ksenofobicznych czy szowinistycznych w przestrzeni publicznej.

BIBLIOGRAFIA:

- Battison, R. (2011). *The 'Democratic Recession' Has Turned into A Modern Zeitgeist of Democratic Reform*. Pobrane z: <https://www.opendemocracy.net/robert-battison/democratic-recession-has-turned-into-modern-zeitgeist-of-democratic-reform>.
- Bobbio, N. (1998). *Liberalizm i demokracja*. Kraków–Warszawa: Znak, Fundacja im. Stefana Batorego.
- Diamond, L. (2008). The Democratic Rollback: The Resurgence of the Predatory State. *Foreign Affairs*, 87, 36–48.
- Diamond, L. (2015). Facing Up to the Democratic Recession. *Journal of Democracy*, 26(1), 141–155.
- Diamond, L., Linz, J.J., Lipset S.M. (red.). (1995). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*. London: Lynne Rienner.
- Foa, R.S., Mounk, Y. (2016). The Democratic Disconnect. *Journal of Democracy*, 27(3), 5–17.
- Forbrig, J. (red.). (2005). *Revisiting Youth Political Participation: Challenges for Research and Democratic Practice in Europe*. Strasbourg: Council of Europe.
- Fukuyama, F. (2015). Why Is Democracy Performing So Poorly?. *Journal of Democracy*, 26(1), 11–20.
- Guzik, A., Marzęcki, R., Stach, Ł. (2015). *Pokolenie '89. Aksjologia i aktywność młodych Polaków*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Habermas, J. (1983). *Teoria i praktyka. Wybór pism*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Habermas, J. (2002) *Teoria działania komunikacyjnego, t. 2: Przyczynek do krytyki rozumu funkcjonalnego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Koralewicz, J. (2008). *Autorytaryzm, lęk, konformizm*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar / Collegium Civitas Press.
- Kurlantzick, J. (2011). The Great Democracy Meltdown. *New Republic*, 242(8), 12–15.
- Levitsky, S., Way, L. (2015). The Myth of Democratic Recession. *Journal of Democracy*, 26(1), 45–58.
- Linz, J.J. (1978). *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown and Reequilibration*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Linz, J.J., Stepan A. (red.). (1978). *The Breakdown of Democratic Regimes*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Linz, J.J., Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Marzęcki, R. (2015). Depolityzacja jako element stylu życia młodzieży. *Przegląd Polityczny*, 1, 57–72.
- Marzęcki, R., Stach, Ł. (2016). Youth of Today and the Democracy of Tomorrow. Polish Students' Attitudes Toward Democracy. *Education and Society*, 34(1), 39–59.
- Neuman, W.R. (1986). *The Paradox of Mass Politics: Knowledge and Opinion in the American Electorate*. Cambridge: Harvard University Press.
- Opinie o demokracji*, komunikat CBOS numer 100/2016. Pobrane z: www.cbos.pl.
- Plattner, M.F. (2015). Is Democracy in Decline?. *Journal of Democracy*, 26(1), 5–10.
- Puddington, A. (2010). The Freedom House Survey for 2009: The Erosion Accelerates. *Journal of Democracy*, 21(2), 136–150.
- Schmitter, P.C. (2005). Demokracja – zagrożenia i problem. W: P. Śpiewak (red.), *Przyszłość demokracji*. Warszawa: Aletheia.
- Schmitter, P.C. (2015). Crisis and Transition, but not Decline. *Journal of Democracy*, 26(1), 32–44.
- Sekuła, P. (2009). *Kultura polityczna a konsolidacja demokracji*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Oficyna Wydawnicza AFM.
- Szafraniec, K. (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.